

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБГРУНТУВАННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Стан фінансового розвитку в системі характеристик діяльності підприємства

В сучасній Україні, що характеризується активізацією глобалізаційних та інтеграційних процесів, зростає потреба у визначенні нових напрямків розвитку, які відповідатимуть ринковим вимогам та сприятимуть гармонізації із стандартами Європейського Союзу. Це обумовлює посилення актуальності підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Для досягнення позитивних змін у результативності їх діяльності необхідно здійснити глибокий аналіз та реформування внутрішніх процесів.

Ідеальний стан функціонування для підприємств із різною галузевою спеціалізацією є недосяжним і, ймовірно, недоцільним. Підприємства розвиваються за індивідуальним сценарієм, що відповідає специфіці його динамічно змінюваної системи.

Кожне підприємство являє собою цілісний комплекс, що складається з взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів — внутрішніх систем та структурних одиниць, об'єднаних характерними взаємовідносинами. Незалежно від масштабу діяльності, чисельності персоналу чи галузевої приналежності, підприємство функціонує як самостійна інтегрована система [65, с. 33].

Подібній системі властиві певні ключові характеристики: безперервність функціонування, постійна еволюція, здатність до саморозвитку, зростання внутрішньої різноманітності, цілеспрямована самоорганізація та прагнення до динамічної рівноваги. Тому стан підприємства як цілісної функціональної системи доцільно аналізувати через призму теорії систем.

Очевидно, що система, яка підлягає аналізу, є відкритою, оскільки кожне підприємство включає відносини з державою, партнерами, конкурентами та

споживачами. На підприємство неодмінно впливатимуть різні чинники. Для мінімізації впливу негативних чинників та ефективної протидії їм підприємству потрібен механізм моніторингу відповідних індикаторів поточного стану. У підсумку доцільно оцінювати рівновагу через характеристики його діяльності.

Розглядаючи підприємство як цілісну систему з характерними властивостями, можна визначити універсальний набір принципів і методів, спрямованих на досягнення оптимального стану його функціонування — стану рівноваги.

Підприємство є ключовим суб'єктом господарювання. Воно формує ділову активність національної економіки, забезпечуючи виробництво. Саме на рівні підприємства здійснюється безпосередня взаємодія працівників із капіталом, забезпечується ефективна зайнятість населення та сприяється реалізації соціальних програм через сплату податків [32, с. 5].

Підприємства зосереджують найбільш кваліфіковані кадри, вирішують завдання раціонального використання ресурсів, впровадження високопродуктивної техніки та сучасних технологій. Водночас кожне підприємство є складною системою зі специфічними особливостями, які визначають його набір характеристик і можуть слугувати класифікаційними ознаками.

Відповідно до Господарського кодексу України [1], підприємство є основною організаційною ланкою національної економіки, самостійним господарюючим суб'єктом. Воно здійснює виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність, орієнтовану на отримання прибутку (доходу).

Існують різні підходи до вибору критеріїв, що мають характеризувати різноманітні ознаки [19]. Узагальнюючи наявні підходи, можна виділити такі основні ознаки класифікації підприємств (табл. 1.1).

Для визначення "рівноваги" підприємства в контексті характеристик його діяльності та вивчення стану, що властиві динамічним підприємствам, слід розглянути склад, структуру та особливості підприємств. Ці аспекти

визначаються насамперед місцем підприємства в суспільному виробництві, цілями його розвитку, переліком завдань, спрямованих на досягнення цих цілей, а також формами та типами розвитку, спеціалізацією і галузевою належністю підприємства.

На рис. 1.1 представлені фактори розвитку підприємства [32, с. 8], які можна класифікувати за чотирма напрямками: 1) з позицій макроскопічної уяви; 2) цілей функціонування; 3) типу розвитку; 4) характеру.

На макроскопічному рівні важливо враховувати як зовнішні, так і внутрішні фактори розвитку підприємства. Зовнішні фактори відображають роль і місце підприємства у системі суспільного виробництва, зокрема в контексті вирішення загальних завдань. Внутрішні фактори характеризують завдання, а також його виробничі ресурси.

Зовнішні фактори відображають вплив системного оточення на підприємство, у якому відбувається його діяльність і яке є середовищем його існування. Кожне підприємство пов'язане мільйонами непомітних ниток з постачальниками і споживачами своєї продукції, іншими підприємствами своєї та інших галузей, що залучені до виробничого процесу, з транспортними та будівельними організаціями, науковими установами та іншими структурами. Під впливом науково-технічного прогресу кількість і складність таких зв'язків зростає.

Зрозуміло, що зв'язки зростають зі збільшенням кількості пов'язаних підприємств. У результаті цього, дедалі більше залежить від безперебійної роботи всього ланцюга зв'язків, до якого воно залучене, а також від системного оточення, яке включає різноманітні об'єкти. Зміна властивостей цих об'єктів впливає на стан підприємства, а зміна параметрів самого підприємства, у свою чергу, відображається на цих зовнішніх факторах. Зовнішні зв'язки класифікуються на галузеві, міжгалузеві, територіальні, міжтериторіальні та територіально-галузеві [32, с. 8].

Координаційні зв'язки та відносини, що підтримуються підприємством з партнерами, підприємствами-постачальниками та споживачами в межах даного

регіону, а також з однотипними підприємствами інших регіонів і галузей, бувають оплатними і безоплатними. Обидва ці види відносин впливають на розвиток підприємства, зокрема через обсяг, якість і ефективність використання виробничих ресурсів, а також завдяки зміцненню виробничих відносин. На рис. 1.2 представлено підприємство в макроскопічному середовищі його функціонування, де підприємство функціонує як система, на яку постійно здійснюють вплив інші системи та субстанції. При цьому підприємство, як правило, не має зворотного впливу на ці системи, а лише відчуває їх негативний вплив.

Проблема пошуку та впровадження принципів досягнення передбачає узгодженість усіх його показників діяльності, є надзвичайно актуальною для українських підприємств. Це питання викликає зацікавленість не лише серед вітчизняних науковців, але й серед практиків та органів державного управління [12, с. 35].

Для коректного оперування відповідними поняттями, необхідно більш детально зупинитися на їх визначеннях.

Згідно з Великим енциклопедичним словником [20], «система» визначається як безліч елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність.

Існують матеріальні та абстрактні системи. Матеріальні системи складають соціальні системи, які характеризуються взаємодією людей і організацією суспільних відносин.

Абстрактні системи охоплюють поняття, гіпотези, теорії, наукові знання про системи, а також лінгвістичні (мовні), формалізовані та логічні системи. Ці системи не мають матеріальної форми і існують у вигляді концептуальних конструкцій, що служать для моделювання, аналізу та пояснення різних явищ і процесів.

Кожне окреме підприємство розглядається як унікальна саморозвиваюча система, в якій матеріальна система інтегрує абстрактні елементи, і навпаки, абстрактні елементи впливають на матеріальну складову. Така взаємодія

забезпечує ефективне функціонування підприємства, дозволяючи йому адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та оптимізувати внутрішні процеси.

Ще однією властивістю цілісної системи є неповна спостережуваність усіх процесів її функціонування. Завжди існують процеси чи механізми, які безперервно функціонують та генерують певні результати, але спостерігати за ними чи впливати на них безпосередньо може бути надзвичайно складно. Така характеристика підкреслює складність і багатогранність систем, де багато аспектів діяльності залишаються невидимими для зовнішнього спостереження.

Згідно з Великим енциклопедичним словником [20], аналіз застосовуються для підготовки та обґрунтування рішень щодо складних проблем соціального, економічного, наукового та технічного характеру. У своїй практиці системний аналіз спирається на системний підхід, а також на низку математичних дисциплін і сучасних методів управління. Основною процедурою системного аналізу є побудова узагальненої моделі, яка відображає взаємозв'язки реальної ситуації. Технічною основою системного аналізу є обчислювальні машини та інформаційні системи, які забезпечують ефективне моделювання, обробку даних та підтримку прийняття рішень.

Звідси дослідження рівноваги розглядають як рівновагу цілісної системи. Термін «рівновага» запозичено з природничих наук, де він має чітке визначення і позначає стійкий стан, який здатний до тривалого існування та збереження в часі. Цей стан характеризується відсутністю змін або мінімальними коливаннями, що забезпечує стабільність системи у відповідь на внутрішні та зовнішні впливи.

Одним із різновидів рівноваги економічної системи є рівновага фінансової системи, зокрема фінансова рівновага підприємства. Вітчизняними авторами [45] проведені ґрунтовні дослідження щодо фінансової рівноваги господарюючого суб'єкта, а також розроблені відповідні механізми діагностики цього стану підприємства. Ці дослідження сприяють кращому розумінню умов стабільності та дозволяють ефективно оцінювати його фінансове становище.

Спираючись на розроблені заходи [45], можна констатувати, що «фінансова рівновага» є наслідком збалансованості за строками, наявністю чистого обігового капіталу та відсутністю протиріч між ліквідністю і рентабельністю, а також фінансовою стійкістю і ліквідністю. Така рівновага забезпечує ефективне функціонування в умовах змінюваного економічного середовища.

Стосовно сутності поняття «фінансова рівновага» Кизим М.О. [40, с. 48] підкреслює, що сутність цього стану полягає в дотриманні правильних пропорцій у русі матеріально-фінансових потоків на всіх фазах циклу кругообігу капіталу. Виходячи з цього, рівновага підприємства — його стан, показники якого здатні забезпечити не лише стабільне існування, а й подальший розвиток підприємства в умовах динамічного економічного середовища.

Фінансова рівновага забезпечує здатність підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища, ефективно управляти своїми ресурсами та зберігати фінансову стійкість у процесі реалізації стратегічних цілей.

Порушення рівноваги є наслідком незбалансованості за строками, відсутності чистого оборотного капіталу та наявності протиріч між ліквідністю і рентабельністю, а також фінансовою стабільністю і ліквідністю. Від стану фінансової рівноваги залежить вибір параметрів фінансової стратегії, тому оцінка фінансової рівноваги є важливим елементом діагностики потенціалу економічної стабільності підприємства. Така оцінка дозволяє визначити можливі ризики і вжити необхідних заходів для забезпечення сталого розвитку підприємства.

Теоретико-методологічні основи оцінки фінансової рівноваги економічної системи розкриті в роботах як вітчизняних, так і закордонних вчених, які розглядають фінансову рівновагу як збалансованість фінансових потреб і джерел фінансування. Це поняття охоплює різні аспекти фінансової діяльності, включаючи забезпечення ліквідності і стабільності підприємства, а також досягнення оптимальних пропорцій між доходами і витратами. Оцінка

фінансової рівноваги дозволяє не тільки виявити потенційні фінансові ризики, але й сформулювати стратегії для підтримки або відновлення стабільності підприємства в умовах змінюваного економічного середовища. Це правило передбачає погодженість строків мобілізації фінансових ресурсів з фінансовими інвестиціями. Така узгодженість є важливою і дозволяє уникнути ризиків ліквідності та забезпечує ефективне управління ресурсами на різних етапах фінансового циклу.

Проблема діагностики фінансової рівноваги для обґрунтування параметрів вибору фінансової стратегії полягає у використанні моделей фінансової рівноваги для оцінки умов вибору фінансової стратегії. З позиції окремих авторів основою діагностики є дослідження взаємозв'язку елементів, які формують фінансову рівновагу [45]. Такий аналіз є ключовим блоком механізму діагностики потенціалу фінансово-економічної стабільності підприємства, оскільки дозволяє виявити слабкі місця у фінансовій структурі і розробити ефективні стратегії для підтримки або відновлення рівноваги, що є основою для довгострокового розвитку.

Для забезпечення фінансової рівноваги економічної системи необхідно дотримуватися наступних правил:

1. Підтримка рівноваги між ліквідністю і платоспроможністю на оптимальному рівні — це забезпечує підприємству здатність своєчасно виконувати фінансові зобов'язання, зберігаючи при цьому достатній рівень грошових коштів для безперервної діяльності.
2. Забезпечення рівноваги в трьох циклах діяльності підприємства: фінансово-інвестиційному, виробничому і грошовому — необхідно забезпечити гармонійний розвиток цих циклів, щоб уникнути перевищення витрат над доходами, забезпечити ефективне використання інвестицій та підтримку виробничої діяльності.
3. Дотримання принципу «золотого правила» — здатність підприємства отримувати стабільні результати при певних витратах виробництва. Це правило акцентує увагу на необхідності оптимального співвідношення

між витратами і доходами для забезпечення сталого розвитку підприємства.

Рівновага, як процес, може існувати в будь-якій субстанції, яка має характерні для системи властивості. Наприклад, рівновага, що знаходиться під дією сил, при якому всі її точки перебувають у спокої відносно розглядуваної системи відліку. Рівновага досягається, коли всі сили, що діють на об'єкт, взаємно урівноважені, і немає зміщення або прискорення, тобто система знаходиться у стабільному стані.

Рівновага термодинамічної системи визначається, коли всі макроскопічні параметри, такі як температура, тиск, об'єм та інші, рівні по всій системі, і система досягає максимального значення ентропії. В такому стані система перебуває в найвищому рівні хаосу або безпорядку, і подальші зміни у ній неможливі без зовнішнього впливу.

Теорія рівноваги в соціально-історичних концепціях використовує принципи з природознавства для пояснення розвитку і функціонування суспільства або його елементів. Певні соціальні системи досягають певної стабільності або рівноваги, коли різні сили або фактори, які взаємодіють у межах цієї системи, перебувають у балансі.

Підсумовуючи розглянуті зовнішні фактори, можна відзначити, що їхня роль полягає в забезпеченні ефективності функціонування підприємства, а також у визначенні перспективності та достатності його діяльності. Зовнішні фактори мають галузевий і регіональний характер і здебільшого визначають умови, в яких підприємство здійснює свою діяльність. Взаємозв'язок підприємства та зовнішнім середовищем стає все більш значущим у міру зростання масштабів підприємства, підвищення спеціалізації та концентрації виробництва, а також у процесі комбінування різних видів діяльності. Цей взаємозв'язок потребує моніторингу і адаптації до змін у зовнішньому середовищі для підтримки стабільності та розвитку.

Щодо внутрішніх факторів, важливо звернути увагу на ті, які сприяють досягненню оптимальних результатів при мінімальних витратах. Це включає ефективне використання виробничих і фінансових ресурсів, а також створення

сприятливих умов для працівників підприємства. Фактори економічного розвитку підприємства повинні сприяти досягненню цілеспрямованого руху уперед, що забезпечує ефективне виробництво та задоволення потреб ринку.

Технічні фактори є основою економічного розвитку підприємства і безпосередньо впливають на його конкурентоспроможність та здатність ефективно функціонувати. Організаційні фактори є ключовими для забезпечення ефективного функціонування підприємства і досягнення найкращих результатів виробництва. Вони охоплюють різні аспекти і допомагають оптимізувати використання ресурсів, поліпшити продуктивність та забезпечити стійке зростання.

Соціальні фактори на підприємстві відіграють важливу роль у створенні здорової робочої атмосфери, сприяючи ефективному використанню соціальних резервів для досягнення високих виробничих результатів. Вони зосереджені на формуванні позитивних відносин серед працівників і між працівниками та керівництвом, баланс між інтересами колективу та окремих індивідів. Склад і характеристика технічних та організаційних факторів безпосередньо пов'язані з функціонування кожного підприємства. Ці фактори тісно пов'язані з галузевою приналежністю підприємства, його виробничими можливостями, а також з вимогами до якості продукції, яку воно виготовляє. Оскільки всі підприємства специфічні, то й підходи до управління цими факторами повинні бути індивідуальними. Ці стосується не лише з кількісних характеристик, а й аспектів, які важче оцінити за допомогою числових показників. Вони відображають внутрішню ефективність, інноваційність і організаційну культуру підприємства, що також впливає на його розвиток. Втрата рівноваги може бути сигналом про необхідність адаптації або зміни стратегії для переходу до нового етапу.

Для забезпечення ясності та наочності, описуючи рис. 1.3, можна уточнити наступне: середа формування рівноваги підприємства демонструє, як підприємство функціонує в контексті більш широких систем: регіону, галузі та країни. У цьому випадку підприємство виступає як окрема цілісна система, що взаємодіє з іншими підсистемами.

Звідси випливає, рівновага компанії є наслідком досягнутого рівня балансу регіону, як окремої функціональної структури, рівноваги індустрії відповідної діяльності та стабільності держави в цілому. Це залежить від макроекономічного контексту в державі, орієнтації політичної стратегії, кінцевих завдань, які стоять перед окремим підприємством та методів, обраних ним для досягнення бажаного результату.

Термін "рівновага компанії" в такій інтерпретації та категоризації можна зіставити з наявними уявленнями, визначити свої характерні риси та особливості. Для цього можуть бути обрані наступні, більш схожі за цілями та стратегією функціонування поняття:

- Збалансованність бізнесу [20] - це числовий вираз співвідношень між сторонами відокремлених складових бізнесу, як всередині самого підприємства, так і між окремими його секторами, які повинні компенсувати один одного (наприклад, доходи і витрати).

- Гомеостаз підприємства [62, с. 51] – динамічна рівновага між процесами, що відбуваються всередині підприємства як системи, та процесами, що протікають у зовнішньому середовищі функціонування підприємства.

Якщо порівняти суть цього терміну з "рівновагою", то рівновага повинна гарантувати достатню життєздатність підприємства і задоволення інтересів його працівників, а це можна забезпечити не лише через негативні взаємозв'язки (конкуренція) з навколишнім середовищем, а навіть займаючи нейтральну позицію щодо зовнішнього середовища.

Спільним для цих двох термінів є те, що в основу їх формування покладені однакові кінцеві цілі та завдання, за допомогою яких планується досягнення цих цілей (наприклад, показники виробничої потужності, потенціалу підприємства), без яких неможливо ефективно планувати досягнення рівноважного стану компанії.

1.2. Умови досягнення стану фінансового розвитку підприємства

Рівновага, як стан цілісної відкритої системи пов'язаний з характером та обсягами діяльності підприємства, наявних факторів розвитку. Тому виникає потреба деталізувати умови досягнення рівноваги на відповідних етапах розвитку системи, у відповідних умовах його існування.

Економічна наука вже має достатньо розробок щодо стану рівноваги, які висвітлюються у працях видатних класиків економічної теорії: Д. Рикардо, Дж. Хікса, Дж. Неша, Дж. Кейнса. Перш за все, в цих працях йдеться про рівновагу попиту та пропозиції на різних ринках. Рівновага в цьому контексті є ситуацією на ринку [68], що бажають придбати споживачі, абсолютно відповідає кількості, що готові запропонувати виробники за наявними цінами. Однак таке сприйняття та інтерпретація сутності рівноваги можуть оцінюватися лише як уривкове, неповне уявлення про можливість досягнення цього стану іншими (закритими чи відкритими) цілісними системами.

На даний момент існує потреба в визначенні сутності стану рівноваги підприємства як цілісної економічної системи, обґрунтуванні необхідності та доцільності його досягнення, а також у розробці механізмів досягнення рівноваги системою в умовах негативно впливаючого середовища.

Термін "рівновага" запозичено з природничих наук, де його значення має чітке визначення і позначає стійкий стан, здатний до тривалого існування і збереження в часі. Наприклад, рівновага в автоматичному регулюванні системи [71] – це підтримка постійного значення однієї (або кількох) регульованих величин, що прагнуть відхилити регульовану величину від заданого значення.

Щодо динамічних систем, поняття "рівновага" використовується в такому розумінні [71]:

- властивість системи, що рухається, мало відхилитися від заданого руху за наявності зовнішнього негативного впливу;
- властивість системи, що в процесі руху може повернутися до свого початкового стану, навіть після значного проміжку часу.

Стає очевидним, що специфіку поняття "рівновага" слід шукати, по-

перше, через виявлення його ознак, по-друге, через аналіз інших характеристик, притаманних системі та взаємопов'язаних між собою (стабільність, стійкість, мінливість), і, по-третє, через виділення конкретних випадків рівноваги. Без цього неможливо сформулювати цілісне уявлення про рівновагу (як стан і процес) та врівноважену систему як кінцевий результат.

Отже, можна систематизувати, що рівновага є певною точкою існування системи, яка перебуває під впливом системоутворюючих і системозмінюючих процесів. Система є рівноважною, коли вона здатна не піддаватися певним типам збурювань. Таким чином, під рівновагою можна параметри в межах визначених значень, протидіяти збурюванням і повертатися до стабільного стану у разі виникнення відхилень.

Рівноважна система постійно знаходиться під впливом двох протилежних тенденцій: перші — це прагнення зберегти стійкість, тобто незмінність (певну лінійність параметрів системи) та постійне усунення різноманітності; другі — прагнення до змін, розвитку, отримання нових якостей системи (нелінійність параметрів). Отже, можна систематизувати, що рівновага є певною точкою існування системи, яка перебуває під впливом двох протилежних тенденцій: системоутворюючих та системозмінюючих процесів.

Варто зазначити, що ці дві тенденції зумовлені різними взаємозв'язками системи з оточуючим середовищем. Прагнення системи до самозбереження, стабільності та гомеостазу, як кінцевого результату, базується на впливі негативних зв'язків системи з навколишнім середовищем, тобто виникнення певної невизначеності, мінливості між системою та середовищем. Завдяки цьому в системі активуються механізми самонастроювання, самоорганізації, саморозвитку, тобто механізми саморегуляції. І, навпаки, перші ознаки стагнації, уповільнення розвитку системи, є наслідком позитивних зв'язків системи з зовнішнім світом.

Кожна сучасна організація, безпосередньо чи непрямо, є учасником економічних відносин. Якщо оцінювати ринковий простір як середовище взаємодії, де формуються і реалізуються угоди купівлі-продажу, а також

здійснюється процес переміщення виробників до кінцевих споживачів, то всі параметри, які формують результат, повинні перебувати у гармонії. Іншими словами, інтереси виробників і покупців мають бути збалансовані.

На сьогодні значення маркетингової роботи українських компаній суттєво збільшується. Людські потреби є необмеженими, тоді як ресурси підприємств залишаються обмеженими. Кожен ринковий учасник має свої запити, які не завжди вдається задовольнити ефективно. Тому за таких умов на ринку перевагу отримає компанія, здатна врівноважити інтереси клієнтів із власними можливостями як виробника. Отже, встановлення балансу є основним завданням маркетингу.

Українські дослідники [32, с. 150] зазначають, що система ніколи не зможе досягти повної стабільності та акцентують увагу на тому, що для тривалого функціонування система має бути саморегульованою. Якщо такої здатності немає, вона швидко руйнується. Інакше кажучи, нестабільна система динамічної рівноваги, тобто постійно змінюється відносно точки рівноваги. Це не лише її унікальна характеристика, а й основа для виникнення протиріч, які виступають рушієм її розвитку.

Сьогодні стає зрозуміло, що керування компанією відбувається в умовах невизначеності, конфліктів та ризиків, спричинених ними. Підприємницька діяльність завжди ризикована: зазвичай вищий прибуток забезпечують операції, що супроводжуються підвищеним ризиком. [11, с. 41]. Найбільше це стосується податкових ризиків, які підприємства змушені приймати через неоднозначність тлумачення норм податкового законодавства, а також через невизначеність економічної ситуації та нестабільність політичного й економічного середовища. Усі ці чинники завдають шкоди його фінансовій рівновазі та стійкості, а також повністю послаблюють внутрішні механізми розвитку. Тому для українських підприємств питання збереження фінансової рівноваги шляхом моніторингу податкових ризиків є вкрай важливим.

Фінансова рівновага відображає досягнення основної мети підприємства — його довгострокової фінансової стабільності. Наразі українське суспільство

перебуває у стані як внутрішньої нестабільності, спричиненої тривалою політичною кризою, так і зовнішніх викликів, пов'язаних із негативними наслідками глобальної фінансової кризи. Усі ці фактори негативно позначаються на фінансовому стані підприємств [11, с. 42]. З урахуванням постійних змін і доповнень до податкового законодавства компаніям стає надзвичайно складно адаптуватися до цих умов та підтримувати фінансову рівновагу навіть у короткостроковій перспективі.

Основною метою моніторингу податкових ризиків є забезпечення того, щоб у разі значних змін у податковому законодавстві йшлося лише про незначне зменшення економічних вигод, але жодним чином не виникала загроза втрати фінансової рівноваги.

Ризик [68, с. 463] трактується як імовірність виникнення подій із негативними наслідками, що є наслідком певних дій або рішень, а також можливість зазнати збитків чи невпевненість у отриманні запланованого доходу.

Податкові ризики зазвичай визначаються [38, с. 44] як ймовірність появи несприятливих наслідків для учасника податкових відносин у формі фінансових втрат, що виникають через негативні відхилення від прогнозованого стану у майбутньому.

Систематизацію цих категорій можна здійснити за допомогою спільної характеристики, якою є фактор, визначений як обставина [68, с. 434], що сприяє розвитку будь-якого процесу чи явища (рис. 1.4).

Податкові платежі є важливою статтею витрат для більшості українських компаній, тому для рівноваги необхідно впроваджувати моніторинг податкових ризиків як складову внутрішнього контролю підприємства за найбільш впливовими ризиками його діяльності. Розробка ефективної системи моніторингу податкових ризиків допомагає підприємствам, оскільки знижує кількість дестабілізуючих чинників.

В умовах нестабільності податкових правовідносин та невизначеності зовнішнього середовища основними принципами підприємства повинні бути

(рис. 1.5):

- дотримання обережності при оцінці норм податкового законодавства;
- виважений підхід до податкових ризиків, які можуть виникнути при прийнятті рішень з питань, недостатньо врегульованих чинним законодавством;
- відповідний рівень професіоналізму працівників та ухвалення ними адекватних управлінських рішень у випадках неоднозначного тлумачення чинного законодавства;
- оптимізація податкового процесу — розробка комплексу заходів у рамках чинного законодавства, спрямованих на зменшення податкових зобов'язань та зниження податкових ризиків, що включає досягнення балансу між податковим тягарем і контролем над податковими ризиками в межах допустимих норм.

Таким чином, моніторинг податкових ризиків має на меті відслідковувати, вивчати та аналізувати відхилення, що виникають у процесі оподаткування, а також надавати рекомендації щодо їх усунення і відновлення стабільності підприємства. В цьому контексті "моніторинг податкових ризиків підприємства" виступає ключовим елементом, є кінцевим показником ефективності використання цієї системи моніторингу.

Керівники компаній повинні усвідомлювати, що впровадження системи моніторингу податкових ризиків робить підприємство більш стійким до негативних впливів зовнішніх чинників..

Наразі значна частина промислових підприємств України перебуває у стані фінансової кризи. Серед основних причин цього — виснаження ресурсів екстенсивного зростання та значне скорочення витрат. Без активного пошуку та розвитку інноваційного потенціалу, підприємства фактично економлять на своєму майбутньому, роблячи перші, але впевнені кроки до фінансової дестабілізації. Тому для українських компаній проблема досягнення фінансової рівноваги через використання власного інноваційного потенціалу є вкрай актуальною.

Аналізуючи наявні дослідження щодо рівноваги в економічній системі,

доведено існування великої кількості наукових робіт, присвячених ринковій рівновазі та рівновазі попиту і пропозиції. Однак методологічні засади рівноваги як стану підприємства вивчалися вченими переважно в контексті доцільності застосування фінансового лівериджу як критерію для визначення оптимальної структури капіталу підприємства.

Отже, проблема досягнення фінансової рівноваги полягає в пошуку додаткових (прихованих) джерел капіталу для підприємства. Одним із таких резервів фінансової стабілізації є інноваційний потенціал підприємства. Інноваційний потенціал [31, с. 5] є основою загального фінансового потенціалу компанії, а його наявність, у свою чергу, є гарантією отримання позитивних економічних результатів.

Для визначення можливості впливу інноваційного потенціалу як ключового фактора досягнення фінансової рівноваги підприємства необхідно з'ясувати сутність поняття "результат". У цьому контексті впливовим фактором є використання інноваційного потенціалу, а результатом цього впливу є досягнення фінансової рівноваги підприємства.

Фінансова рівновага є основним показником досягнення кінцевої мети кожного підприємства — довгострокової фінансової стабілізації. Таким чином, фінансова рівновага є стратегічним внутрішнім механізмом фінансової стабілізації підприємства. Однією з ключових складових цього механізму є інноваційний потенціал підприємства [58, с. 35]. Отже, виникає проблема пошуку, залучення та ефективного використання інноваційного потенціалу як сукупного показника всіх наявних та прихованих резервів підприємства.

Незважаючи на існування наукових досліджень вітчизняних та закордонних вчених з питань фінансової рівноваги [90, с. 24] та інноваційного потенціалу підприємства [31, с. 6], в їхніх роботах недостатньо уваги приділено взаємозв'язку цих категорій та їхньому взаємному впливу. Вирішення цього протиріччя можна досягти через пошук точок взаємодії цих категорій за допомогою показників їх оцінки.

На практиці стан рівноваги є лише відправною точкою, поблизу якої

постійно відбуваються безперервні коливання в той чи інший бік. У вітчизняній практиці оцінка використання інноваційного потенціалу підприємства здійснюється за такими показниками: вплив на зростання доходів компанії; рівень задоволеності клієнтів; зростання доходів від нових продуктів та розробок; позитивна динаміка отриманого прибутку.

Досягнення фінансової рівноваги підприємства [58, с. 36] за допомогою використання інноваційного потенціалу передбачає наступні етапи (рис. 1.6):

- оптимізація асортиментної політики підприємства;
- оптимізація цінової політики підприємства (через розробку нових товарних груп, цінова політика повинна бути помірною, що дозволить захопити певну ринкову нішу);
- мінімізація податкових платежів щодо доходу та прибутку підприємства;
- забезпечення ефективного управління власними фінансовими ресурсами — збільшення частки капіталу за рахунок відкриття та використання прихованих інноваційних можливостей розвитку;
- максимізація чистого прибутку як результат успішного просування інноваційної продукції на ринку.

Керівники підприємств повинні усвідомлювати, що інноваційний розвиток підвищує конкурентоспроможність підприємства щодо робить його більш фінансово стійким до негативних екзогенних факторів впливу. Це сприяє збереженню фінансової рівноваги підприємства в довгостроковій перспективі.

Орієнтуючись на інноваційний розвиток підприємства, який включає не лише зміну асортиментних груп товарів та модернізацію устаткування, але й впровадження нових (зокрема власнорозроблених) методів управління, принципів мотивації персоналу та науково-дослідних розробок у виробництві, можна досягти основної мети — фінансової стабілізації підприємства як цілісної системи. Наявний або прихований інноваційний потенціал підприємства як каталізатор масштабних змін, що забезпечать досягнення довгострокової фінансової рівноваги.

Отже, включення в дослідження ідей щодо доцільності нестабільності вказує на багатоваріантність шляхів розуміння досягнення та доцільності стану рівноваги системи, а також на наявність вибору серед існуючих альтернатив. Таким чином, досягнення стану рівноваги слід розглядати як одну з можливих реалізованих опцій, вибір серед варіантів розвитку.

1.3. Проблеми дослідження стану рівноваги підприємства

Кожна функціональна система має свої унікальні властивості та особливості, тому процес досягнення рівноваги в ній залежить від характеру та специфіки її функціонування. Тому варто розглянути більш детально питання досягнення стану рівноваги в різних типах систем, зокрема в соціальних, психологічних, механічних, хімічних, термодинамічних, економічних, математичних та етичних системах.

Інформаційна рівновага функціональних систем. Взаємодія будь-яких складних систем між собою або між системою та навколишнім середовищем завжди включає не лише обмін речовиною та енергією, а й обмін інформацією. Якщо системи обмінюються однією і тією ж інформацією протягом тривалого часу, можна стверджувати, що між ними встановилася інформаційна рівновага. Така рівновага є ключовою ознакою стабільного, самопідтримуваного стану системи.

Порушення інформаційної рівноваги. Порушення умов, за яких існують обидві системи, може призвести до процесу взаємної еволюції, що підтримується зсередини. Це можливо, якщо системи спочатку були достатньо складними, щоб здійснювати обмін нестандартною інформацією, не призводячи до їх загибелі, а, навпаки, почати адаптуватися до нових умов існування.

Коли в складній системі виникає зв'язок, який пригнічує вихід нестандартної інформації з системи, ймовірність отримання нестандартної інформації ззовні значно знижується. У такому випадку зовнішні системи не

потребують адаптації до нових умов і обмежуються передачею лише канонізованої інформації. Позбавлена зовнішніх стимулів, система припиняє свій розвиток або навіть може відчувати регрес. Внаслідок цього її здатність генерувати некодифіковану інформацію зменшується.

Існує також більш загальне та поширене визначення механічної рівноваги: якщо її положення в конфігураційному просторі є точкою, в якій градієнт потенційної енергії дорівнює нулю. Оскільки енергія та сили пов'язані основними фізичними законами, це визначення є еквівалентним попередньому. Проте, визначення через енергію можна розширити, щоб отримати додаткову інформацію про стійкість положення рівноваги.

Термодинамічна рівновага може бути розділена на термічну, механічну та хімічну рівновагу, в залежності від типів фізичних систем. Згідно з першим початком термодинаміки, до стану термодинамічної рівноваги прагне ізольована від зовнішніх впливів система. У цьому стані всі макроскопічні характеристики системи залишаються незмінними, і система не здійснює обміну енергією чи речовиною з навколишнім середовищем.

Так, на практиці умова ізольованості термодинамічної системи означає, що внутрішні процеси в системі відбуваються значно швидше, ніж обмін енергією. Це дозволяє системі досягти стану рівноваги, у якому всі внутрішні процеси стабілізуються, що дозволяє визначити сталий стан термодинамічних величин, таких як температура, тиск і концентрація речовин.

У реальних процесах, дійсно, часто спостерігається неповна рівновага, яка може мати різні варіанти залежно від того, в якій частині системи вона досягається або наскільки швидко відновлюється стан рівноваги. Три можливі варіанти неповної рівноваги: 1) Локальна рівновага — це ситуація, коли рівновага досягається в окремій частині системи, в той час як інші її частини можуть перебувати в іншому стані. Наприклад, в деяких хімічних процесах може бути рівновага лише в певній фазі або області реакції, що не охоплює всю систему. 2) Часткова рівновага — виникає, коли рівновага не досягається у всій системі одночасно через різницю в швидкостях релаксаційних процесів. В

деяких частинах системи рівновага може досягатися швидше, ніж в інших, що створює дисбаланс між різними зонами. 3) Змішана рівновага — у таких випадках мають місце як локальна, так і часткова рівновага. В різних частинах системи можуть одночасно спостерігатися локальні рівноваги та часткові рівноваги, залежно від швидкості процесів і характеристик самої системи.

Рівновага в економіці, зокрема на ринку, є ситуацією, коли сили попиту і пропозиції взаємно врівноважують одне одного. В умовах рівноваги змінна величина, така як ціна або обсяг виробництва, залишається стабільною, оскільки попит повністю відповідає пропозиції.

Рівноважна ціна — це ціна на конкурентному ринку, при якій кількість товарів або послуг, яку споживачі готові купити, дорівнює кількості товарів або послуг, яку виробники готові запропонувати. В такому випадку, ринок не знає надлишку або дефіциту товарів, і жодна з економічних сил (як попит, так і пропозиція) не має тенденції до зміщення цієї ціни.

У ситуації рівноваги на ринку, коли встановлюється рівноважна ціна, продавці та покупці не мають стимулів для змінювати свої рішення, оскільки попит і пропозиція взаємно збалансовані. У такому стані обидві сторони задоволені своїми угодами, і жодна зі сторін не має економічних мотивів до змін. Фінансова система і її стабільність прямо залежить від загальної рівноваги в економіці.

Фінансова рівновага підприємства відображає його здатність ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами без необхідності залучення додаткових зовнішніх ресурсів, якщо це не обґрунтовано стратегією розвитку. Важливим аспектом є збалансованість грошових потоків: позитивний потік має покривати потреби в капіталовкладеннях, фінансуванні поточних витрат.

Нематематичний варіант теорії ігор, представлений Томасом Шеллінгом, зосереджений на вивченні стратегічних ситуацій, де кожен учасник має справу не тільки з раціональними виборами інших, але й з елементами психології, етики та політики. Шеллінг розширив концепцію теорії ігор, приділяючи увагу соціальним і політичним аспектам, де важливо враховувати поведінку, очікування та стратегії учасників в умовах неповної інформації та взаємної

недовіри.

У теорії ігор рівновага Неша, в якому жоден учасник не має можливості збільшити свій вигравш, змінюючи свою стратегію, якщо стратегії інших учасників залишаються незмінними. Тобто, кожен гравець вибирає найкращу стратегію для себе, враховуючи рішення інших учасників. У такій ситуації ніхто не має мотивації для односторонніх змін, оскільки це не покращить їхні результати.

Цю концепцію вперше формалізував Джон Неш, хоча подібні ідеї можна зустріти і в працях французького економіста Антуана Курно, який вивчав конкуренцію між двома компаніями на ринку. У класичній грі Курно, де фірми визначають обсяги виробництва, рівновага Неша дозволяє обрати стратегію, яка забезпечує оптимальні результати для кожної фірми, враховуючи стратегію конкурента. Сильна рівновага, або стійка рівновага, є вдосконаленою версією концепції рівноваги Неша. Вона не лише вимагає стійкості до змін з боку окремих учасників, а й забезпечує стабільність навіть у випадку, якщо кілька учасників об'єднуються і спробують змінити свої стратегії. У такій ситуації, навіть за групових змін, не буде досягнуто кращих результатів для учасників, що робить ситуацію стійкою і в разі колективних відхилень. Ці принципи використовуються в багатьох сферах, таких як економіка, політика, стратегічні переговори та інші, де важливо враховувати дії та реакції інших учасників.

РОЗДІЛ II. АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Аналіз формування власного капіталу підприємства

Для оцінки фінансової рівноваги підприємства важливим інструментом є алгоритм чистих активів. Джерела формування запасів визначаються такими показниками:

Таким чином, за аналізований період (2021-2023 рр.) у ТОВ «Перспектива» спостерігається незначне, але все ж таки зменшення власних обігових коштів. Це вказує на тенденцію до зростання дефіциту власних обігових коштів підприємства і потребу в залученні додаткових джерел фінансування для забезпечення поточної діяльності.

З рис. 2.2 видно, що, хоча довгострокові джерела формування запасів мають тенденцію до зменшення, їх обсяг все ж залишається достатнім для покриття непередбачених витрат.

На рис. 2.3 можна спостерігати позитивну тенденцію збільшення джерел формування запасів і витрат за період 2021-2023 років, оскільки збільшення таких джерел забезпечує більшу гнучкість у покритті поточних витрат і задоволенні потреб у запасах, що сприяє ефективнішій діяльності підприємства.

Таким чином, у ТОВ «Перспектива» наявний надлишок власних обігових коштів, що на перший погляд може виглядати позитивно для підприємства. Однак, при глибшому аналізі цього стану, варто відзначити, що в довгостроковій перспективі (за період 2021-2023 роки) така ситуація може призводити до "зависання" вільних коштів у часі. Кошти не використовуються максимально ефективно, що може негативно позначитись на рентабельності підприємства. Надлишок коштів, які не інвестуються або не забезпечують гідний дохід, є свідченням неефективного їх використання, що зменшує його фінансову гнучкість.

Таким чином, у ТОВ «Перспектива» наявний також і надлишок джерел для формування запасів, що є досить позитивним для підприємства. Показником стабільності фінансової ситуації, оскільки наявність таких джерел дозволяє підприємству мати більшу фінансову незалежність та гнучкість у плануванні майбутніх витрат. Однак, важливо, щоб ці ресурси використовувалися ефективно, адже надлишок довгострокових джерел може вказувати на не до кінця оптимізовану структуру фінансування, що в перспективі може призвести до неефективного розподілу коштів.

Класифікація джерел коштів для аналізу фінансової рівноваги ТОВ «Перспектива», наведена на рис. 2.4, допомагає у визначенні слабких і сильних сторін фінансової структури.

Сучасна фінансова наука виділяє наступні види стабільності:

- фінансова нестабільність, яка характеризується наступними умовами:
нестача власних обігових коштів;
- критична фінансова ситуація, що виникає за таких обставин: значний дефіцит власних обігових коштів;
- нестійкий фінансовий стан, передбачає тимчасові труднощі з платоспроможністю, але є шанси для відновлення фінансової рівноваги: нестача власних обігових коштів;
- кризовий фінансовий стан - найгірший варіант, який вказує на серйозну загрозу банкрутства: нестача власних обігових коштів;

Кожен з цих фінансових станів потребує різних підходів для відновлення фінансової стабільності. Алгоритми ідентифікації для правильного визначення стану фінансів наведено на рис. 2.5.

Аналіз складу та динаміки запасів ТОВ «Перспектива» наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Аналіз забезпечення запасів джерелами їх формування на ТОВ «Перспектива»

Показники	2021 рік (початок періоду)	2021 рік (кінець періоду)	Відхи- лення (+/-)	2022 рік (кінець періоду)	Відхи- лення (+/-)	2023 рік (кінець періоду)	Відхи- лення (+/-)
Власний капітал	15142,7	15222,3	79,6	16648,2	1425,9	16269	-379,2
Необоротні активи	8048,5	7673,3	-375,2	7759,6	86,3	7523	-236,6
Наявність власних обігових коштів	7094,2	7549	454,8	8888,6	1339,6	8746	-142,6
Довгострокові зобов'язання	277,6	130,3	-147,3	592,4	462,1	501	-91,4
Наявність довгострокових джерел формування запасів	7371,8	7679,3	307,5	9481	1801,7	9247	-234
Короткострокові кредити і позики	1566	1559,3	-6,7	4468,6	2909,3	6209	1740,4
Наявність загальної величини основних джерел формування запасів	8660,2	9108,3	448,1	13357,2	4248,9	14955	1597,8
Запаси	1130,6	1364,1	233,5	2014,1	650	1817	-197,1
Надлишок(+) або нестача(-) власних обігових кошт	+ 5963,6	+ 6184,9	221,3	+ 6874,5	689,6	+ 6929	54,5
Надлишок(+) або нестача(-) довгострокових джерел формування запасів	+ 6241,2	+ 6315,2	74	+ 74669	68353,8	+ 7430	-67239
Надлишок(+) або нестача(-) загальної величини основних джерел формування запасів і витрат	+ 7529,6	+ 7744,2	214,6	+11343,1	3598,9	+ 13138	1794,9
Тип фінансової ситуації	1	1	X	1	X	1	X

За результатами аналізу визначено наявність надлишку власних обігових засобів, що дозволяє підприємству забезпечувати стабільний розвиток без ризику порушення платоспроможності. Тому в цілому стан підприємства є стабільним і здоровим.

Ці показники визначають здатність підтримувати стабільність і

безперервність діяльності та впливають на здатність підприємства ефективно здійснювати свої операції.

Аналіз фінансової стійкості ТОВ «Перспектива» застосовується при оцінці здатності підприємства підтримувати свою діяльність та виконувати зобов'язання в умовах змінних фінансових умов. Ключовим є баланс між власними та позиковими коштами, що дозволяє підприємству уникати ситуацій, коли вимоги кредиторів можуть призвести до неплатоспроможності. Для цього слід провести комплексний аналіз фінансових коефіцієнтів, які допоможуть визначити рівень залежності.

Для проведення практичного аналізу фінансової рівноваги підприємства, необхідно дотримуватися визначеної послідовності етапів (рис. 2.6).

2.2. Оцінка фінансової стійкості підприємства

За аналізований період (2021-2023 роки) ТОВ «Перспектива» демонструє відповідність вимогам фінансової стійкості, підприємство фінансує свою діяльність власними коштами. Однак останні роки вказують на тенденцію до зниження фінансової стійкості та збільшення залежності підприємства від позикових джерел фінансування, потенційний ризик для підприємства, оскільки велика залежність від позик підвищує потенційні фінансові ризики.

Розрахуємо коефіцієнт фінансової залежності:

$$K_{\text{фз}} = \text{Вб} / \text{ВК} \quad (2.10)$$

де $K_{\text{фз}}$ – коефіцієнт фінансової залежності; Вб – валюта балансу, тис.грн.

Коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{\text{фс}}$) відображає зміну частки позикових коштів у фінансуванні підприємства.

За аналізований період фінансова незалежність ТОВ «Перспектива» значно покращилася, зокрема завдяки зменшенню зовнішнього фінансування. Збільшення коефіцієнта співвідношення залучених коштів і власних коштів,

хоча й незначне, вказує на певне зменшення фінансової стійкості ТОВ «Перспектива». Однак, попри це, фінансова стійкість підприємства залишається на високому рівні.

Зважаючи на те, що коефіцієнт маневреності має стабільні показники і знаходиться на прийнятному рівні, що вказує на хорошу фінансову гнучкість підприємства. ТОВ «Перспектива» має достатньо власних обігових коштів, що є позитивним знаком для забезпечення стабільної фінансової діяльності та зниження ризиків у разі необхідності швидкого реагування на зміни у ринкових умовах. Такий рівень коефіцієнта маневреності також вказує на ефективне управління оборотними коштами підприємства, що дозволяє йому підтримувати оптимальний баланс між власними ресурсами та потребами для забезпечення своєї діяльності.

Для оцінки впливу стану основних засобів на фінансову стійкість можна використовувати коефіцієнт залучення довгострокових позикових засобів. Цей коефіцієнт дозволяє оцінити, наскільки підприємство покладається на довгострокові позикові кошти для фінансування своїх основних засобів та інвестицій і розраховується за формулою:

Розрахунок коефіцієнта вказує на фінансову незалежність, що забезпечує підприємству більшу гнучкість у прийнятті фінансових рішень, зокрема в умовах економічної нестабільності або високих процентних ставок.

Коефіцієнт реальної вартості майна дає уявлення про те, наскільки майно підприємства відповідає його зобов'язанням і розраховується за формулою:

Розрахований коефіцієнт має наявну тенденцію зниження. Для проведення комплексного аналізу фінансової стійкості, зручним є представлення всіх ключових показників у зведеній таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Показники фінансової стійкості ТОВ «Перспектива»

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Оптимальне значення
Коефіцієнт автономності	0,9	0,77	0,7	> 0,5
Коефіцієнт фінансової залежності	1,11	1,3	1,41	≤ 2
Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	0,1	0,27	0,38	≤ 1
Коефіцієнт залучення довгострокових позикових коштів	0,009	0,34	0,03	$\leq 0,5$
Коефіцієнт реальної вартості майна	0,53	0,45	0,4	зростання

Підводячи підсумки аналізу фінансової рівноваги можна сформулювати ряд стратегічних заходів, які допоможуть покращити фінансову ситуацію і забезпечити стійкість бізнесу в майбутньому. Ось кілька основних напрямків для покращення фінансової рівноваги ТОВ «Перспектива»:

- технічне та технологічне оновлення — важливо постійно модернізувати обладнання та технології, щоб забезпечити високу продуктивність і зменшити витрати;

- диверсифікація виробництва — розширення асортименту продукції допоможе знизити залежність від одного виду товару чи послуги та зменшити ризики;

- завантаження потужностей — необхідно оптимізувати використання виробничих потужностей;

- ритмічність виробничо-технологічного процесу — забезпечення безперервності виробництва і запобігання зупинок з технічних або організаційних причин;

- інвестиційна політика — важливо орієнтуватися на оптимальну реінвестиційну стратегію, що дозволить залучати необхідні ресурси для розвитку;

- ефективне управління довгостроковими зобов'язаннями — необхідно уникати неефективних зобов'язань, що можуть погіршити фінансову ситуацію;

-оптимізація оподаткування — використання можливостей для мінімізації податкових витрат дозволить знизити фінансове навантаження на підприємство;

-контроль за використанням ресурсів, що дозволить знизити витрати і підвищити рентабельність;

-цінова політика — адаптація цінової політики до ринкових умов допоможе збільшити продажі та покращити фінансові результати;

-погашення заборгованості — важливо забезпечити своєчасне погашення кредиторської заборгованості для уникнення штрафних санкцій і збереження хороших відносин з постачальниками;

-зниження запасів — оптимізація рівня запасів сировини та готової продукції на складах дозволить зменшити витрати на зберігання та знизити ризики;

-банківські відносини — підтримання хороших відносин з банками сприятиме стабільному доступу до фінансування та оптимізації грошових потоків;

-фінансові інструменти, використання оренди, лізингу дозволить знизити витрати на закупівлю основних засобів;

модернізація основних фондів — використання оборотних засобів для оновлення основних виробничих фондів сприятиме підвищенню ефективності виробництва;

інтелектуальний потенціал трудового колективу — максимальне використання інтелектуальних і творчих можливостей співробітників.

Запровадження цих заходів дозволить забезпечити фінансову стабільність, підвищити рентабельність і зміцнити позиції підприємства на ринку.

2.3. Аналіз чинників, які впливають на фінансовий розвиток підприємства

Аналіз рівноваги підприємства є важливим кроком для розуміння його стабільності та здатності до самофінансування. Для зручності аналізу фінансової рівноваги можна використовувати таблицю, яка відображає структуру майна підприємства (табл. 2.3). Зазвичай для цього вводять додаткові позначення, які дозволяють детально розглянути активи та пасиви підприємства [8]:

AFM - обігові фінансові активи - мобільні;

AFN - фінансові активи немобільні;

ANM - немобільні активи, рівні сумі немобільних фінансових активів і всіх нефінансових активів;

AL - ліквідні активи, рівні сумі усіх фінансових активів і оборотних нефінансових активів.

Таблиця 2.3

Деагрегована структура майна ТОВ «Перспектива» за 2023 рік

Показники	Активи (A)	Капітал (K)
Нефінансові активи (AN)	Довгострокові нефінансові активи (AND) - 7523 тис. грн.	(KS) 16269 тис. грн.
	Обігові нефінансові активи (ANO) - 10326 тис. грн.	
Фінансові активи (AF)	Немобільні фінансові активи (AFN) - 5097 тис. грн.	Позиковий капітал (KZ) 6685 тис. грн.
	Мобільні фінансові активи (AFM) - 8 тис. грн.	

Якщо власний капітал підприємства ($KS = 16,269$ тис. грн.) менший за загальну величину нефінансових активів ($AN = 17,849$ тис. грн.), але більший за довгострокові нефінансові активи ($AND = 7,523$ тис. грн.), то це свідчить про те, що підприємство має достатні мобільні фінансові активи і частину поточних (обігових) нефінансових активів для покриття вимог кредиторів. У ситуації, коли активи підприємство знаходяться в напруженому стані ($AN > KS \geq AND$), це свідчить про певні фінансові ризики.

Деагрегована структура майна підприємства в напруженому фінансовому

стані, де $AN > KS$, представлена в таблиці, що деталізує співвідношення активів і капіталу підприємства (табл. 2.4) [8, с.93].

Модель Du Pont є одним інструментом для аналізу рентабельності підприємства. Вона дозволяє визначити чинники впливу на ефективність діяльності, та оцінити їх взаємозв'язки. За допомогою цієї моделі можна проаналізувати не тільки загальну рентабельність підприємства, а й глибше розглянути елементи, що її формують.

Розрахуємо дані показники, виходячи з фактичних даних обліку та звітності за 2022-2023 рік ТОВ «Перспектива».

$$I. \quad P_{\text{чрп } 2022} = 1584,3 / 19895,3 = 0,08;$$

$$P_{\text{чрп } 2023} = - 537 / 8754 = - 0,06;$$

$$II. \quad K_{\text{оа } 2022} = 19895,3 / 21709,2 = 0,9;$$

$$K_{\text{оа } 2023} = 8754 / 22979 = 0,38;$$

$$III. \quad K_{\text{ф зал } 2022} = 21709,2 / 16648,2 = 1,3;$$

$$K_{\text{ф зал } 2023} = 22979 / 16269 = 1,4.$$

Відтак, отримаємо наступну рентабельність власного капіталу:

$$P_{\text{вк } 2022} = P_{\text{чрп } 2022} * K_{\text{оа } 2022} * K_{\text{ф зал } 2022} = 0,08 * 0,9 * 1,3 = 0,093$$

$$P_{\text{вк } 2023} = P_{\text{чрп } 2023} * K_{\text{оа } 2023} * K_{\text{ф зал } 2023} = (- 0,06) * 0,38 * 1,4 = - 0,03$$

Для зручності розрахунку впливу факторів на коефіцієнт рентабельності власного капіталу (ROE) можна побудувати допоміжну таблицю, яка відобразить всі необхідні показники, що входять до формули моделі Du Pont. Це дозволить розрахувати вплив кожного фактору окремо та оцінити, як зміни в одному з елементів впливають на загальний результат.

Таблиця 2.5

Зміна коефіцієнта рентабельності власного капіталу і факторних показників у динаміці

Показник	2022 рік	2023 рік
Рентабельність власного капіталу ($P_{\text{вк}}$)	0,093	- 0,03
Чиста рентабельність продажів ($P_{\text{чрп}}$)	0,08	- 0,06
Коефіцієнт обіговості активів ($K_{\text{оа}}$)	0,9	0,38
Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{\text{ф зал}}$)	1,3	1,4

Зведена таблиця впливу факторів на рентабельність власного капіталу

Показник	Вплив
Чиста рентабельність продажу	0,17
Коефіцієнт обіговості активів	- 0,1
Коефіцієнт фінансової залежності	-0,15
Усього (зміни рентабельності власного капіталу)	- 0,08

Щоб оцінити раціональні межі капіталу для ТОВ «Перспектива», необхідно розрахувати операційний леверидж і фінансовий леверидж, оскільки ці показники дозволяють з'ясувати, як зміни в операційному та фінансовому результатах впливають на рентабельність підприємства.

Раціональне співвідношення власного та позикового капіталу, яке ви вказали (90:10), передбачає, що більшість фінансування підприємства повинно здійснюватися власними коштами, але при цьому не виключається використання позикових. Такий підхід дозволяє підприємству зберігати високу фінансову стійкість.

Для того щоб зробити альтернативні розрахунки рентабельності капіталу в умовах дотримання граничних критеріїв платоспроможності, використаємо показник рентабельності сукупного капіталу.

У звітному періоді (2023 рік) значення цих коефіцієнтів складають:

1. Рентабельність сукупного капіталу (або активів) (R_a):

$$R_a = \text{Чистий прибуток} / \text{Сукупний капітал}; \quad (2.19)$$

$$R_a_{2023} = - 537 / 22979 = -0,02$$

2. Коефіцієнт загальної ліквідності ($K_{зл}$):

$$K_{зл} = \text{Обігові активи} / \text{Поточні зобов'язання}; \quad (2.20)$$

$$K_{зл} = 15456 / 6209 = 2,5$$

Оптимальний діапазон цього коефіцієнта варіюється від 1 до 3.

Для досягнення ефективного співвідношення між цими двома коефіцієнтами потрібно створити таку таблицю (табл. 2.9).

Раціональне співвідношення рентабельності сукупного капіталу та
коефіцієнту загальної ліквідності

Показник	Фактичні дані, 2021 рік	Фактичні дані, 2022 рік	Фактичні дані, 2023 рік
1	2	3	4
Обігові активи	9238,6	13949,6	15456
Поточні зобов'язання	1559,3	4468,6	6209
Коефіцієнт загальної ліквідності	5,9	3,12	2,5
Чистий прибуток	-95,5	1584	-537
Сукупний капітал	16911,9	21709,2	22979
Рентабельність сукупного капіталу	-0,006	0,07	-0,02

Згідно з результатами розрахунків, ТОВ «Перспектива» володіє значним резервом ліквідності та має можливість підвищити рентабельність, що знаходиться в межах оптимального значення.

РОЗДІЛ III. РОЗРОБКА ШЛЯХІВ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Критерії досягнення фінансового розвитку підприємства

Забезпечення фінансової рівноваги включає кілька ключових принципів: підтримку оптимального співвідношення ліквідності та платоспроможності; збереження стабільності у трьох основних циклах діяльності: фінансово-інвестиційному, виробничому та грошовому; а також дотримання «золотого правила» — здатність підприємства отримувати стабільні результати при визначених витратах на виробничий процес.

Удосконалення методології діагностики фінансової рівноваги за допомогою аналітичних показників функціонально-аналітичного балансу відкриває нові перспективи для розробки різноманітних підходів до регулювання фінансових станів підприємства [44, с. 21].

Отже, у підприємства є власна точка фінансової рівноваги, що означає, що критерії досягнення цього стану повинні обиратися індивідуально для кожного підприємства. Проте для всіх підприємств спільними критеріями є баланс ліквідності та платоспроможності, фінансова стійкість, що складається з ряду виробничих і управлінських підрозділів, які взаємодіють, утворюючи єдину систему з загальною метою, виробничо-технічним, фінансово-економічним та кадровим потенціалом. Таким чином, виробнича система орієнтована на ефективне та економічне ведення господарства. Кожна система має вхід і вихід. Вхід до системи представляють ресурси, а вихід — результати виробництва, зокрема реалізація продукції, надання послуг, що забезпечують прибуток та дивіденди та ін. [32, с. 148].

Система існує до тих пір, поки вона функціонує. Її функціонування неможливе без постійних змін і розвитку, що визначають її еволюцію. Внутрішнім джерелом цього саморозвитку є безперервний процес виникнення та вирішення протиріч.

Кожна система, що розвивається в природі та суспільстві, має власну підсистему управління, яка регулює процеси її еволюції, коригує їх з урахуванням змін зовнішнього середовища та внутрішніх умов, а також допомагає вийти з критичних ситуацій. У межах регіонального комплексу такою підсистемою є господарський механізм, який складається з різних форм, методів і інструментів регулювання суспільного відтворення, оснований на об'єктивних економічних законах [32, с. 149].

У цьому контексті важливо розрізняти функціонування системи, її розвиток та поведінку. Якщо ж виникає потреба в реконструкції процесів функціонування чи перебудові шляхів виходу, то це вже є розвитком.

На відміну від функціонування та розвитку, поведінка є зовнішньою

характеристикою системи. Вона відображає взаємодію системи з навколишнім середовищем. Найпростішою формою поведінки системи є її реакція. У цьому випадку відношення до зовнішнього середовища є пасивним.

Вітчизняні дослідники [32] виділяють основні функції самоорганізації, зокрема, такі як якісна визначеність, стійкість і прагнення до рівноваги. Вони також підкреслюють, що система ніколи не зможе досягти повної рівноваги.

Наголошується, що стійкість системи забезпечується такими елементами самоорганізації, як диференціація — прагнення системи до структурного та функціонального різноманіття елементів, що не лише створює умови для виникнення та розв'язання протиріч, а й дозволяє системі швидко адаптуватися до змінюваних умов існування. Іншим важливим елементом є лабільність, що характеризується рухливістю функцій елементів системи при збереженні стійкості її структури в цілому (рис. 3.1). Диференціація та лабільність, в поєднанні з ієрархічною структурою управління системою, утворюють механізм адаптації, який забезпечує її розвиток і стійкість.

Для того, щоб система могла функціонувати протягом певного часу, вона повинна бути саморегулюючою [32]. Система, яка не має цієї властивості, швидко руйнується. Отже, всі системи, з якими ми стикаємось, є саморегулюючими, а людина є частиною цих систем, які називаються кібернетичними через їх подібність до комп'ютера, де всі елементи запрограмовані на конкретні реакції. Розвиток людини є результатом саморегулювання цих кібернетичних систем.

Саморегулюючі моделі розвитку сьогодні перебувають у протиріччі з процесом виживання. Оскільки еволюційний процес охоплює всіх членів системи, а прогрес належить кожному її учаснику, логічним наслідком є те, що все більше людей прагне використати більшу кількість природних ресурсів. Цей процес може призвести до кризи всередині системи, до посилення конфліктів з природним середовищем, що в кінцевому підсумку веде до загибелі системи. Для того, щоб вижити, людина повинна відмовитись від пасивної ролі та вибрати нову мету — управління еволюцією.

У теорії самоорганізації виокремлюють кілька підходів до процесів, що

самоорганізуються. Один з них [21] поділяє ці процеси на три типи:

I. Процеси самозародження організації, які означають виникнення нової цілісної системи з певної сукупності об'єктів, що мають визначений рівень, і супроводжуються формуванням нових закономірностей.

II. Процеси, що забезпечують підтримку певного рівня організації системи при зміні факторів її функціонування.

III. Процеси, спрямовані на вдосконалення та саморозвиток, що полягають у здатності накопичувати та використовувати минулий досвід.

Інший підхід [50, с. 60] пов'язує самоорганізуючі системи з їх синергічними властивостями, зокрема з їх здатністю до цілеспрямованої поведінки. Під цілеспрямованістю розуміється загальна характеристика складних динамічних систем, яка визначає їх прагнення до досягнення конкретного результату [49, с. 10].

На нашу думку, всі типи самоорганізації є цікавими та можуть бути застосовані в залежності від рівня розвитку системи загалом. Однак у теорії та практиці найбільше поширення здобув згаданий вище другий тип поведінки [21], відомий як гомеостаз. Цей тип забезпечує динамічну рівновагу між процесами, що відбуваються всередині системи, яка самоорганізується. У цій ситуації можна розглянути два варіанти:

- 1) коли поведінка системи орієнтована на пошук такого стану, який, забезпечуючи гомеостаз, відповідає вимогам її виживання.
- 2) коли вибір оптимальної стратегії поведінки здійснюється шляхом вибору таких станів, що максимізують або мінімізують певні параметри взаємодії системи з навколишнім середовищем та її внутрішніми процесами.

У процесі пошуку екстремальних станів системи здійснюється активний вплив на зовнішнє середовище. Це може призвести до ситуацій, коли середовище не здатне адаптуватися до таких змін. Наприклад, впровадження інвестицій, які мають на меті максимальний дохід, може призвести до використання нових технологій, негативно позначається на навколишньому середовищі, і середовище може не мати можливості або здатності до адаптації. Йдеться не тільки про забруднення природи, але й про неготовність середовища сприймати інновації, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні. На наш

погляд, поєднання другого і третього типів самоорганізації, через процес проб і помилок, є найбільш ефективним шляхом досягнення бажаного результату.

Основаючись на схемах управління в різних системах, що самоорганізуються, запропонованих Кузнецовою В.Л. і Раковою М.А. [49], можна розробити наступний алгоритм для управління рівновагою в таких системах (рис. 3.2).

Процес управління рівновагою в системах, що самоорганізуються, розпочинається з накопичення інформації про розвиток системи (блок 1). Наступним етапом є аналіз поточної ситуації (блок 2) та оцінка досягнутих результатів шляхом порівняння з еталонною метою, до якої система прагне (блок 3). Потім здійснюється вибір оптимального режиму функціонування системи (блок 4), виявляючи можливі стратегії переходу до нових варіантів рівноваги. На наступному етапі (блок 5) формулюються пропозиції та обираються найбільш ефективні альтернативи для системи в даний момент. Завершальним етапом є впровадження ухваленого рішення (блок 6) та оцінка наслідків прийнятих рішень. Механізм управління рівновагою в системах, що самоорганізуються, визначається вигідністю альтернатив, оцінкою очікуваних результатів та рівнем задоволення інтересів усіх учасників.

Для дослідження функціонування системи застосовується функціональний аналіз, який спрямований на вивчення її роботи в часі. Це включає сприйняття вхідних сигналів та впливів, що обурюють систему, а також її реакцію у вигляді вихідних сигналів. Функціонування системи в часі визначається зміною вихідних сигналів.

Дослідження динаміки систем, що самоорганізуються, ускладнюється через їх властивість до післядії. Іншими словами, стан $\bar{m}(t)$ системи в момент часу $t > t_0$ визначається тим, яким чином система потрапила в стан $m(t_0)$. Через це залежність вихідних сигналів від вхідних і внутрішніх станів системи є неоднозначною. Для більш ефективного дослідження функціонування таких систем необхідно використовувати імітаційні експерименти, які дозволяють моделювати різні сценарії та оцінювати їх вплив на поведінку системи.

Функціональний аналіз дозволяє визначити [49]:

1. Модель функціонування — це модель, яка передбачає зміну стану системи в часі.
2. Безліч моментів часу τ , що являє собою спрямовану множину дійсних негативних чисел. Множина τ може бути безперервною, дискретною або дискретно-безперервною.
3. Стан системи, що самоорганізується, визначається як сукупність станів її елементів:

$$\bar{m} = (m_1, m_2, \dots, m_i, \dots, m_n), \quad \bar{m} \in M, \quad (3.1)$$

Якщо розглядати рівновагу підприємства як формування нової підсистеми в рамках вже існуючої системи самоорганізації, то в цьому випадку відбувається цілеспрямований процес відтворення заданої сукупності функцій системи [49]. У таких умовах основним є функціональна орієнтація системи. Задана сукупність функцій може бути реалізована як за допомогою багатофункціональних, так і спеціалізованих компонентів, залежно від потреб і завдань.

Одним із ключових елементів системи, що самоорганізується, є механізм самозабезпечення, до якого входять самофінансування, самокредитування та самострахування. Кожен із цих механізмів відіграє важливу роль у процесі самоорганізації, сприяючи досягненню стану рівноваги підприємства. Вони дозволяють підприємству зберігати стабільність, забезпечувати фінансову автономність, що є критичним для підтримання ефективного функціонування в умовах змінного середовища.

Самофінансування підприємства передбачає фінансування його діяльності власними ресурсами. Для ефективної реалізації цього процесу необхідно враховувати кілька ключових принципів:

- 1) Раціональний вибір напрямів та варіантів інвестування. Підприємство повинно направляти свої кошти на інвестиції, які сприятимуть зміцненню його ринкових позицій, підвищенню конкурентоспроможності та задоволенню соціальних потреб як працівників, так і населення регіону.

2) Гнучкість в адаптації до змінюваного ринку. Підприємство повинно швидко реагувати на зміни в умовах ринку, коригуючи свою техніко-економічну та фінансову стратегію відповідно до потреб ринку, працівників і населення.

Самокредитування є важливим елементом механізму підтримки рівноваги в системах, що самоорганізуються. Цей процес здійснюється через випуск та розповсюдження акцій серед трудового колективу, а також через інвестиційні внески. Важливо зазначити, що такі акції не надають їх власникам прав на участь в управлінні підприємством, не змінюють правовий статус підприємства чи форми його власності. Самокредитування має значні переваги, оскільки вкладниками є працівники самого підприємства. Це дає їм можливість глибше розуміти майнову ситуацію, специфіку діяльності, кадровий склад та кваліфікацію персоналу, що здійснює управління. Завдяки такому знанню працівники можуть більш точно оцінити ризики і перспективи інвестицій. Це також зміцнює довіру до підприємства, оскільки робітники мають безпосередній інтерес у його фінансовому благополуччі та розвитку.

Самострахування є ефективним механізмом самозахисту системи, що самоорганізується, самостійно створює резервний фонд для покриття непередбачених витрат. Важливо зазначити, що йдеться не про обов'язкові резервні фонди, які повинні створюватися в акціонерних товариствах або підприємствах з іноземними інвестиціями. У випадку самострахування підприємство ставить за мету забезпечити власну фінансову стабільність, зменшуючи необхідність звертатися до страхових компаній. Це дозволяє не лише знизити витрати на страхування майна та інтересів, а й збільшити фінансову незалежність та гнучкість підприємства в умовах ризику.

Таким чином, якщо розглядати термін «механізм» [72], це механізм самоорганізації для досягнення рівноваги в діяльності підприємств утворюють систему, яка включає в себе вхідні та вихідні параметри, структуру, елементи поведінки, принципи функціонування, а також механізми самонастроювання та захисту. Управлінський процес у такій системі пов'язаний зі структурою, а

структура, в свою чергу, визначається функціями, цілями і завданнями системи. Важливим є також розуміння цієї системи як частини більш широкої системи самоорганізації підприємства або як самостійної одиниці в межах цієї більшої системи.

3.2. Концепція досягнення стану фінансового розвитку підприємства

Перш ніж перейти до аналізу концепції досягнення стану фінансової рівноваги підприємства як цілісної функціональної системи, необхідно уточнити, що саме означає поняття «концепція».

Згідно з Великим енциклопедичним словником [20], концепція — це визначений спосіб розуміння та трактування певних явищ, основна керуюча точка зору, яка висвітлює події, а також конструктивний принцип, що поєднує різні види діяльності.

На основі визначень термінів "рівновага", "економічна рівновага", "фінансова рівновага" та принципів досягнення рівноваги, що можуть застосовуватися в умовах цілісних функціональних систем, якими є кожне функціонуюче підприємство, була сформована концепція досягнення стану фінансової рівноваги, яка містить елементів системи, узгодженість і стабільність її фінансових процесів, представлена у вигляді схеми на рис. 3.3.

Перш ніж детально вивчити концепцію досягнення стану рівноваги та її можливе застосування в сучасних підприємствах, важливо більш глибоко зупинитися на ключових поняттях, на яких вона ґрунтується. Одним із таких понять є "система", а також "стан рівноваги системи". Сьогодні поняття "система" часто використовується у побутовому, інтуїтивному розумінні, однак у науковому контексті воно має значно глибше і конкретніше тлумачення.

Система характеризується певними структурами, принципами та механізмами, які потрібні для функціонування і взаємодії з навколишнім середовищем (рис. 3.4).

Якщо звернути увагу на елементи, то можна зауважити важливий факт: системи, що складаються з компонентів різної природи та з різними функціями, підкоряються однаковим загальним законам організації. Їхня поведінка залежить не від властивостей або природи окремих частин, а від того, як ці частини взаємодіють. Взаємозв'язки та структура таких систем визначають їх функціонування, незалежно від характеристик елементів, що їх складають. Це явище демонструє універсальність принципів самоорганізації до різних типів систем, від соціальних до технічних.

З огляду на це, можна прогнозувати поведінку системи навіть за відсутності детальних знань про її окремі компоненти. Оскільки основні принципи організації систем є універсальними, їх можна застосовувати до різних сфер: бізнесу, фінансів, соціальних відносин чи управління підприємством. Взаємозв'язки та організаційна структура системи, як правило, визначають її функціонування. Таким чином, незалежно від специфіки кожної системи, розуміння загальних принципів взаємодії її елементів дозволяє ефективно впливати на її розвиток та адаптацію до змінних умов.

Економічна рівновага підприємства полягає в такому стані фінансових ресурсів, який забезпечує ефективне їх використання, стабільну прибутковість та підтримку процесу розширеного відтворення. Якщо підприємство не здатне зберігати фінансову стійкість, то може спричинити накопичення надлишкових запасів та резервів, що веде до зростання витрат на їх утримання або втрати потенційного прибутку, що в кінцевому рахунку гальмує розвиток підприємства.

Визначення параметрів досягнення економічної рівноваги підприємства є складним через те, що кожне підприємство функціонує в конкретному економічному середовищі, яке генерує макроекономічні фактори, на які підприємства не мають прямого впливу. Цей вплив особливо посилюється в умовах економічних та фінансових криз, коли підприємства стикаються з додатковими труднощами в забезпеченні стабільності і розвитку.

Аналізуючи наукові дослідження щодо рівноваги в економічних системах, бачимо, що більшість робіт зосереджені на вивченні ринкової

рівноваги та рівноваги попиту і пропозиції. Проте методологічні підходи до визначення рівноваги підприємства залишаються менш дослідженими. В основному, дослідження зосереджені на вивченні доцільності використання фінансового лівериджу для визначення оптимальної структури капіталу підприємства, що є важливим елементом бізнесу.

Врівноважений зворотний зв'язок, який часто називають «негативним». Однак, застосування терміну «негативний» може бути неправильно інтерпретоване, адже лінгвістично це слово несе значення чогось поганого або небажаного. Насправді, в контексті системного управління, «негативний» зв'язок означає, що система реагує на зміни, протидіючи їм і намагаючись повернутись до попереднього стану рівноваги або до нової, оптимальної рівноваги.

Приклад врівноваженого зворотного зв'язку в економічних системах, що реалізується через взаємодію попиту та пропозиції, є класичним демонстрацією того, як ринок саморегулюється в умовах змінних умов. У випадку, коли попит перевищує пропозицію, механізм зворотного зв'язку запускає підвищення цін, що стимулює виробників збільшити пропозицію товарів, одночасно знижуючи попит через підвищення ціни, що робить товар менш доступним для споживачів. З іншого боку, коли пропозиція перевищує попит, механізм зворотного зв'язку знижує ціни, щоб стимулювати споживачів купувати більше товарів. Це також може призвести до зменшення виробництва, оскільки надлишок товарів не знаходить попиту на ринку, що зменшує стимул для їх виробництва.

Чим більша частка власного фінансового капіталу в загальному обсязі капіталу, тим більше фінансове положення компанії є стійким. Власні фінансові ресурси дозволяють здійснювати інвестиції в довгострокові нефінансові активи, такі як закупівля нового устаткування чи розширення виробничих площ, а також вкладати в цінні папери або надавати позики під відсотки. Крім того, наявність значної частки власного капіталу забезпечує підприємству певний рівень незалежності від фінансових труднощів, спричинених ненадійними

дебіторами. Власні фінансові ресурси дозволяють своєчасно виконувати зобов'язання, навіть у разі затримок чи невиконання з боку дебіторів. Це надає підприємству додаткову фінансову стійкість і гнучкість у веденні бізнесу [8, с. 52].

На рис. 3.5 відображена структура майна підприємства в умовах фінансової рівноваги. Тут наочно показано, як реалізуються принципи досягнення цього стану: рівність між позиковим капіталом та фінансовими активами підприємства.

Отже, застосовуючи запропоновані принципи досягнення рівноваги підприємства в сукупності, а не окремо, і розглядаючи підприємства як цілісні функціонуючі системи, можна забезпечити позитивні зміни в їхній діяльності. Завдяки цьому, підприємства можуть самостійно знаходити шляхи до зростання виробничих і обігових процесів, сприяти накопиченню капіталу в резервних фондах і покращенню добробуту працівників. Така система управління рівновагою, а також відповідна фінансова і ресурсна політика, стане оптимальною, забезпечуючи його стійкість і розвиток у мінливому економічному середовищі.

На основі запропонованих понять та принципів досягнення рівноваги в умовах функціональних систем, сформульовано концепцію досягнення стану фінансової рівноваги, досягнення відповідних позитивних закономірностей: досягнення стану фінансової рівноваги через застосування принципів досягнення рівноваги системи, що дозволяє підприємству оптимізувати свої фінансові ресурси, зменшити ризики та забезпечити стійкість у змінному економічному середовищі; позбавлення статусу нерівноваженості системи.

Виходячи з цього, закономірність представляє собою об'єктивні тенденції, що виникають як наслідок еволюції системи. Під системою розуміємо конкретне підприємство з притаманними йому особливими ознаками, характеристиками та суперечностями. Еволюція системи включає зміни впровадження запропонованих у концепції принципів досягнення стану рівноваги. Друга закономірність розробленої концепції полягає у виході

підприємства з стану неврівноваженості, тобто з усунення нестабільності та коливань фінансового стану. Першочергово для цього необхідно виявити причини, що призвели до такого стану. Першим кроком є оцінка ключових показників, таких як платоспроможність, рентабельність, ефективність використання капіталу та активів.

3.3. Удосконалення системи моніторингу на підприємстві

Досягнення та підтримка фінансової рівноваги підприємства є довготривалим процесом, що вимагає значних зусиль від керівництва, починаючи з розробки стратегії досягнення рівноваги і досягнення проектної потужності. Керівники підприємства повинні постійно здійснювати моніторинг та контроль за діяльністю підприємства, ретельно оцінювати фактичні результати, порівнюючи їх з плановими показниками. Важливо також виявляти відхилення від намічених цілей і на основі цих відхилень оперативно вносити корективи до показників, що відображають стан підприємства. Ці корективи є необхідними для регулювання процесу досягнення рівноваги та підтримки стабільності підприємства в умовах змінюваного економічного середовища.

Поняття «моніторинг» походить від латинського слова *monitor*, що означає «попереджати», «наставляти» або «контролювати».

Згідно з визначенням сучасного словника іноземних слів, моніторинг — спостереження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або початковим пропозиціям. [89].

Фінансовий моніторинг є поняттям, що схоже з фінансовим контролем, оскільки обидва ці процеси включають спостереження за фінансовими операціями та їх дотриманням встановлених норм і стандартів..

Пересада А.А. [76] пропонує класифікацію моніторингу в залежності від функцій інвестиційної діяльності, виділяючи такі види моніторингу:

Маркетинговий моніторинг – використовується для забезпечення своєчасних поставок матеріально-технічних ресурсів на будівельний об'єкт. Цей вид моніторингу включає в себе аналіз і прогнозування потреб у матеріалах, а також відстеження постачальників для забезпечення

безперебійних поставок у потрібний час.

Фінансовий моніторинг – здійснюється інвестором, фінансово-кредитними установами та учасниками проекту для відстеження джерел фінансування. Основна мета цього моніторингу — контроль за рухом фінансових ресурсів і своєчасне коригування фінансових потоків проекту.

Технічний моніторинг – виконується через авторський нагляд для забезпечення відповідності обсягів робіт і конструктивних рішень, прийнятих у проектуванні, вимогам державних будівельних нормативів, стандартам та технологічним умовам. Цей вид моніторингу гарантує відповідність якості та безпеки будівельних і технологічних процесів.

Трактування поняття моніторинг охоплює такі елементи, як спостереження, нагляд, оцінку, прогнозування та контроль за результатами діяльності підприємства. Моніторинг передбачає вжиття коригувальних заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків та забезпечення стабільного функціонування системи.

Процес управління рівновагою підприємства має включати спостереження та контроль за вхідними та вихідними грошовими потоками. В межах цього моніторингу оцінюються фактичні показники, розраховуються дисконтовані грошові надходження за конкретними проектами, визначається строк окупності інвестицій та інші ключові показники. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти відхилення від планових значень та коригувати стратегії рівноваги підприємства.

Схема моніторингу (рис. 3.9) починається з відбору перспективних проектів, що відповідають галузевій специфіці підприємства. Наступним етапом є вибір сценарію, який залежить від мети, поставленої керівництвом. Якщо підприємство не бажає ризикувати та прагне отримати гарантований прибуток, то розробляється песимістичний сценарій. У рамках цього сценарію, спочатку здійснюється розрахунок фактичних показників діяльності підприємства. Цей процес дозволяє ефективно контролювати та на своєчасно виявляти відхилення від запланованих значень, що можуть негативно впливати на його діяльність.

У разі додатного відхилення підприємство приймає рішення продовжити

політику управління чистими активами за песимістичним сценарієм. Якщо ж при розрахунку показників за песимістичним сценарієм отримано додатне відхилення, то підприємство може розглянути перехід до більш реалістичного сценарію. Такий сценарій передбачає середній рівень ризику. Це дозволяє підприємству адаптувати свою фінансову стратегію, орієнтуючись на реальні умови ринку та можливості для більш вигідного розвитку.

Реалістичний варіант сценарію передбачає, що сума поточних активів перевищує поточні зобов'язання ($ПА > ПЗ$), що для ТОВ «Перспектива» є позитивним сигналом. Однак, такий стан також вказує на наявність надлишкових активів, які використовуються неефективно, і вимагають додаткових ресурсів для їх обслуговування. Це може призвести до зниження рентабельності підприємства, якщо ці активи не будуть оптимізовані або реінвестовані у більш продуктивні напрямки.

При реалізації реалістичного варіанту сценарію, підприємство проводить розрахунок основних показників ефективності політики управління чистими активами, враховуючи реалістичні параметри. На основі порівняння фактичних значень з запланованими визначаються відхилення, що дозволяє точно оцінити поточний стан фінансів.

У випадку, коли середній рівень прибутку не задовольняє підприємство, можна запропонувати змінити параметри вхідних даних на більш оптимістичні, зокрема для підприємств, орієнтованих на високий рівень ризику. Це дозволяє підприємству націлитися на значно більший прибуток, що відповідає амбіційним цілям або стратегічному розвитку, але за умови, що ризик буде істотно вищим.

У разі виявлення від'ємного відхилення від запланованих показників, підприємство повинно прийняти рішення щодо ведення політики управління чистими активами за реалістичним сценарієм. Це дозволяє забезпечити гарантований середній рівень прибутку при помірному рівні ризику, що є оптимальним для підприємства, яке не готове до значних коливань у фінансових результатах. Наприклад, підприємство може обрати стратегію отримання гарантованого прибутку, нарощування капіталу чи надприбутку, залежно від своїх цілей і готовності до ризиків.

Якщо тип майбутнього інвестора не визначений або існує певна невизначеність, доцільно спочатку запропонувати песимістичний сценарій. Це дозволяє інвестору забезпечити гарантований рівень прибутку при низькому рівні ризику. Наступним етапом можна розглянути середній сценарій, який передбачає помірний рівень ризику та середній розмір прибутку.

Крім того, можна розробити всі можливі сценарії, щоб інвестор міг вибрати найбільш підходящий для себе в залежності від бажаного рівня ризику та очікуваного доходу. Це дозволить знизити невизначеність і забезпечити максимальний рівень задоволення інвестиційних потреб.

Запропонований механізм моніторингу чистих активів має безумовну практичну цінність, оскільки дозволяє керівництву підприємства ефективно контролювати фінансовий стан організації. Застосування такого механізму надає можливість оперативно оцінювати реальність досягнення планових показників та коригувати стратегії управління в залежності від поточних змін у фінансовій ситуації.